

Amerikan Protestan Misyoner Haritalarında Anadolu: Mekânsal Temsilin Siyasi ve Kültürel Kodları (1890-1910)

Anatolia in American Protestant Missionary Maps: The Political and Cultural Codes of Spatial Representation (1890-1910)

Elif BAYRAKCI GÜN¹

Başvuru Tarihi/Submitted: 14.10.2025 **Kabul Tarihi/Accepted:** 28.01.2026

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Bu çalışma, 1890–1910 arasında Amerikan Protestan misyonerleri tarafından üretilen Anadolu haritalarını, mekânın yalnızca betimlenmediği; aynı zamanda ideolojik olarak kurgulandığı bir temsil rejimi olarak ele almaktadır. American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) başta olmak üzere misyon ağlarının yayımladığı harita ve raporlar; istasyonları, okulları ve hastaneleri işaretlemekle kalmayıp “unoccupied/unchurched” gibi kodlarla bir “manevi coğrafya” inşa eder. Çalışma, nitel belge analiziyle birincil (haritalar, yıllık raporlar, hatıratlar) ve ikincil kaynakları karşılaştırmalı inceleyerek üç bulguya ulaşır: (1) Harley ve Wood’un eleştirel kartografya yaklaşımıyla uyumlu biçimde haritalar seçici görselleştirme yapar; Protestan merkezleri büyütüp çok-etnili/müslüman çoğunluğu görünmezleştirir. (2) Said’in oryantalizm kavramıyla, Doğu “kurtarılması gereken karanlık alan” olarak kodlanır; dil, renk ve semboller “medenileştirme” anlatısını pekiştirir. (3) Nye’in yumuşak güç çerçevesinde, haritalar yalnız saha düzenekleri değil; Amerikan kamuoyunu seferber eden propaganda araçlarıdır. Sonuç olarak misyoner kartografyası, Anadolu’yu dini-kültürel bir müdahale alanı olarak yeniden tanımlar; mekânın temsilini politika üretimiyle eklemleneyen söylemsel/iktidar ilişkilerini görünür kılar.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel kartografya, Oryantalizm, yumuşak güç, Amerikan misyonerliği

Abstract

This study examines maps produced by American Protestant missionaries in Anatolia between 1890 and 1910, treating them not as neutral depictions of space but as ideologically charged representational regimes. Publications by the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and related networks did more than mark stations, schools, and hospitals; through labels such as “unoccupied” or “unchurched,” they crafted a “moral geography.” Using qualitative document analysis, the paper comparatively reads primary sources (maps, annual reports, memoirs) alongside secondary literature and advances three findings. (1) Consistent with Harley and Wood’s critical cartography, these maps enact selective visualization, magnifying Protestant centers while rendering multiethnic and Muslim majorities marginal or invisible. (2) In line with Said’s Orientalism, the “East” is coded as a space to be redeemed; choices of language, color, and symbol reinforce a civilizing narrative. (3) From Nye’s soft power perspective, the maps functioned not merely as field instruments but as persuasive artifacts that mobilized American public opinion. In sum, missionary cartography redefined Anatolia as a target of religious-cultural intervention, making visible the discursive and power relations that couple spatial representation with policy formation.

Keywords: Critical cartography, orientalism, soft power, American protestant missions

¹İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, elifbayrakcigun@gmail.com , elif.bayrakcigun@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0009-0000-5195-5075

Giriş

19.yüzyılın sonları, Amerikan dış politikasının emperyal olmadığı, daha çok kıtasal alandaki hakimiyetini sağlamlaştırdığı ve kültürel yayılma odaklı siyaset izlediği bir dönemdir. Aynı zamanda 1890'lardan itibaren Amerikan Protestan misyonierlerinin Osmanlı topraklarında en yoğun faaliyet yürüttükleri dönemdir. Anadolu, misyonier faaliyetlerinin gerek coğrafi gerekse ideolojik merkezi olarak çok yönlü ve sistematik bir yapılaşmanın mekânsal pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Misyonierler, eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve basın-yayın gibi pek çok kamusal alanlarda mekânsal bir örgütlenme biçimi geliştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk örgütlü misyonier topluluğu olan ABCFM'ye bağlı faaliyet yürüten misyonierlerin bu kapsamda ürettikleri en dikkat çekici araçlardan birisi de misyonier haritalarıdır. Bu haritalar yalnızca istasyonların yerini göstermekle kalmamış; aynı zamanda bölgenin dini, kültürel ve politik dinamiklerinin yeniden tanımlanmasına hizmet eden ideolojik araçlara dönüşmüştür.(Hamlin, 2012, ss. 121-134)

Bu çalışmanın temel amacı, bilinen Anadolu'daki Amerikan faaliyetlerini salt misyonierler çerçevesinde yorumlamak değildir. Bu çalışma, 1890-1910 yılları arasında Batı Protestan Hristiyanlığını dünyanın dört bir yanındaki çeşitli insan gruplarına yayma misyonunu üstlenen Amerikan Protestan misyonierleri tarafından özellikle Anadolu coğrafyası baz alınarak hazırlanan haritaları, mekânsal temsiliyetin siyasi ve kültürel boyutları çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda haritalar, görsel ve şematik bir coğrafi bilgi sunmanın yanı sıra bir dünya tasavvurunu aktaran metinler olarak değerlendirilmelidir. Misyonierlerin mekânsal sınırlar bağlamında ürettiği haritalar, yalnızca misyon coğrafyasını tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda Anadolu'yu dini, kültürel ve siyasi açıdan yeniden tanımlayan birer ideolojik araç olduğunu savunur. Dolayısıyla bu çalışma haritaların doğasını güç temsilleri olarak yeniden tanımlamak ve dekonstrüksiyon nesnesi olarak incelemek için misyonier gruplarının bu yöndeki faaliyetlerine odaklanmaktadır.(Harley, 1989, ss. 1-20) Bu yönüyle çalışmada, haritalar, oryantalist temsillerin yanı sıra yumuşak güç mekanizmaları bağlamında analiz edilmektedir. Böylece bu araştırmanın hem misyonierlik tarihi literatürüne hem de eleştirel kartografya alanına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Araştırma, başta dönemin en önemli Amerikan Misyonier arşivi olan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) olmak üzere çeşitli misyonier arşivlerinden elde edilen haritalar, yıllık raporlar, misyonier hatıratları, seyahat anlatıları ve döneme ait misyonier yayınları gibi birincil kaynaklara dayanmaktadır. Bunlara ek olarak, kartografya, mekân teorileri ve yumuşak güç literatüründen elde edilen ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Nitel araştırma yöntemine göre ilerleyen bu çalışmada, grafiksel temsiller yalnızca estetik ya da teknik açıdan değil; söylemsel ve kuramsal bir düzlemde çözümlenmektedir. (Berggren vd., 1994, ss. 21-48) Haritalar üzerinde yer alan çeşitli simgeler, renklerin kullanımı, yer adlandırma biçimleri, coğrafi sınırlamalar gibi saikler bu bağlamda incelenmiştir. Bu amaçla araştırma, dört temel kuramsal çerçevede ilerlemektedir. Bunlar; J.B. Harley ve Dennis Wood gibi isimlerin öncülüğünde geliştirilen eleştirel kartografya, Edward Said'in Batı'nın gözüyle Doğu'yu yeniden tanımlamaya dayanan oryantalist temsil, Michel Foucault'un mekânsal bilgi üretimi ile bilgi-iktidar ilişkisine dayalı kavramsal bir çerçeve ve son olarak politik bağlam ekseninde Joseph Nye'nin kültürel ve ideolojik araçlarla nüfuz etme gücüne dayanan yumuşak güç (Soft Power) kavramsallaştırmasıdır.

Araştırmanın temel sorusu; misyonier haritalarının Osmanlı topraklarında özellikle Anadolu coğrafyasındaki Protestan faaliyetleri nasıl mekânsallaştırdığını ve mekân ile politika üretimi üzerinden nasıl bir kültürel kodlama inşa edildiğini tartışmayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle misyonierler tarafından hazırlanan bu haritalar nasıl bir kültürel temsil ve siyasi anlam üretimi süreci içerisinde değerlendirilmelidir? Böylece, mekânın zamana göre değişkenlik gösterebileceği ve pasif bir zemin olmadığı; aksine belirli epistemolojik ve ideolojik örüntülerle biçimlendirildiği gösterilmeye çalışılacaktır.(Nye, 1990, ss. 153-160) Çalışmada Amerikan Protestan misyonierleri tarafından üretilen haritaların Anadolu coğrafyasını nasıl temsil ettiği ve bu temsil pratiklerinin hangi ideolojik, kültürel ve politik kodlar üzerinden inşa edildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma, aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

- Amerikan Protestan misyoner haritalarında Anadolu coğrafyası nasıl mekansallaştırılmıştır?
- Bu haritalarda kullanılan semboller, renkler, ölçekler ve yer adlandırmaları hangi ideolojik ve teolojik anlamları üretmektedir?
- Haritalar aracılığıyla Anadolu’da nasıl bir mekânsal hiyerarşi ve “boş alan” (unoccupied fields) kurgusu inşa edilmiştir?

Araştırmanın örneklemini, 1890-1910 yılları arasında American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) tarafından üretilmiş ve hem Amerikan kamuoyuna hem de misyoner çevrelerine yönelik olarak dolaşıma sokulmuş üç temel misyoner haritası oluşturmaktadır. Bunlar sırasıyla *Map of Turkey 1904*, *Asiatic Turkey: Eastern, Central and Western Turkey Missions ca.1898-1905* ve *Map of Eastern Turkey in Asia, Syria and Western Persia (Ethnographical)*-misyoner haritalarının öncülü olan bilgiyi üretmesi bakımından seçilmiştir- başlıklı haritalardır. Bu haritalar, Anadolu’nun misyoner perspektifiyle nasıl temsil edildiğini, hangi bölgelerin görünür kılındığını ve hangi alanların söylemsel olarak dışlandığını analiz etmek açısından merkezi öneme sahiptir.

Ayrıca bu çalışma, Anadolu’daki tüm Amerikan misyon merkezlerinin tarihsel bir envanterini çıkarmayı değil; aksine misyoner haritaları aracılığıyla üretilen temsili mekânsal hiyerarşiyi çözümlemeye odaklanmaktadır. Bu nedenle analiz, haritalarda sembolik, ideolojik ve söylemsel yoğunluğun en belirgin biçimde üretildiği merkezler üzerinden yürütülmüştür. Antep, Maraş, Adana ve Mardin gibi önemli misyon merkezleri, tarihsel açıdan belirleyici olmalarına rağmen, bu çalışmada esas olarak haritaların temsil mantığını açıklamak için kullanılan örnekler bağlamında değerlendirilmiştir.

Misyoner Haritalarının Ortaya Çıkışı ve Kullanım Bağlamı

Amerikan Protestan misyonerleri, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında dini faaliyetlerin yanı sıra sosyal, siyasi, kültürel ve mekânsal genişleme stratejisi olarak örgütlenmişlerdir. Devletlerin bulundukları mekâna göre politika ürettikleri bilinen bir hakikattir. Dolayısıyla hazırlanan haritalar mekân üretimi noktasında son derece stratejik materyallerdir. Misyonerler bu bağlamda Anadolu coğrafyasında kendilerine hedef belirlediği ve nüfuz etmek istediği belirli mekanları yeniden yapılandırarak, bağlı olduğu devletin çıkarları doğrultusunda yeniden anlamlandırmıştır.(Bayrakçı Gün, 2019, s. 105) Özellikle 1800’lü yıllardan itibaren ortaya çıkan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), Anadolu’da teşekkül eden kurumların, okulların, kiliselerin, hastanelerin ve yetimhanelerin coğrafi konumlarını gösteren haritaları, çeşitli yayın organları ve raporları vasıtasıyla kamuoyuna sunmaya başlamışlardır.(Annual Report, 1895, ss. 112-114) Bu haritalar, Anadolu’yu salt bir coğrafi alan olarak değil, aynı zamanda bu mekânsal alanlara yüklenen anlamlar ve temsil pratikleri açısından incelenmesi gereken kültürel ve dini bir mücadele alanı olarak değerlendirilmelidir. Zira bu haritalar, Osmanlı Devleti’nin çok katmanlı ve çok kimlikli yapısını sadeleştirerek, Protestan misyonun önceliklerine uygun bir temsile indirgemektedir. Bu çerçevede harita bir bilgi aracı olmanın ötesine geçmektedir. Anadolu’nun nasıl görülmesi, nasıl anlaşılması ve nasıl dönüştürülmesi gerektiğine dair görsel bir söylem üretmektedir. Anadolu’nun özellikle dini, etnik, sosyo-kültürel yapının farklılık arz ettiği bazı vilayetlerin haritalarda sunulduğu da aynı ölçüde mekânsal ve siyasi değişkenlik göstermektedir.

Protestanlık içerisinde misyoner haritaları, 1800’den hemen önce ilk profesyonel misyoner toplulukların kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Altın çağları yaklaşık 1850 ile 1950 yılları arasında olan bu haritalar, bugün hala geçerliliğini korumakta ve küresel misyon ve insani yardım faaliyetlerinde aktif olan binlerce kuruluş ve sivil toplum kuruluşları arasında dolaşmaktadır.(Egmond, 2023, s. 52)

19.yüzyılın ortalarına doğru popülerlik kazanan misyoner haritaları, oluşturulan görseller ve şematik kodlarla faaliyette bulunacak alanları çeşitli misyon bölgelerine ayırmaktaydı.1846’da Amerikan Yabancı Komiserler Kurulu, misyoner haritaları hakkında bir rapor yayınlamıştır. Raporda “*Bu haritaların misyonerlik dersleri sırasında yaygın olarak kullanılması, [...] müjdenmemiş dünyanın durumu ve ihtiyaçları ve müjdecî misyonların ilerlemesi hakkında kesin bilgi yaymak ve müjdenin evrensel olarak yayılması için çaba ve duayı teşvik etmek için çok şey yapıyor.*” şeklindeki ifadelerle ver vermiştir.(Egmond,

2023, s. 47) Aşağıda 1904 yılına ait Anadolu’da Protestan misyoner istasyonlarının mekânsal dağılımına ilişkin örnek bir misyoner haritası verilmiştir:

Şekil 1. Anadolu’da Misyon Sahalarının (Western/Central/Eastern) Ayrımlanması ve Misyon İstasyonlarının Mekânsal Dağılımı

Kaynak: American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), 1904; SALT Research dijital koleksiyonu.

Bu harita, Amerikan Board’un Anadolu’yu coğrafi bir bütün olarak ele almasının yanı sıra misyonun işleyiş mantığına göre bölünmüş bir faaliyet sahası olarak kurguladığını göstermektedir. “Western/ Central/ Eastern” şeklindeki alan ayrımı, coğrafyayı idari bir şemaya dönüştürerek misyoner örgütlenmesinin önceliklerini görünür kılmıştır. İstasyon işaretlerinin yoğunlaştığı hatlar ise merkez-çevre ilişkisini ve ağ mantığını pekiştirmiştir. Haritada bazı merkezlerin (ör. Harput, Sivas, Kayseri hattı ve güneydoğuya uzanan güzergahlar) belirginleştirilmesi, Anadolu’nun misyoner bakışında seçici bir görünürlük rejimi ile temsil edildiğine işaret etmektedir. Böylece harita, sadece “nerede ne var”ı göstermeye değil; Anadolu’yu misyonun müdahale edilebilir alanları olarak sınıflandıran bir mekânsal hiyerarşi üretmeye hizmet eden söylemsel bir araç olarak okunmalıdır.

Bu olguyu bağlamlandırmak için Protestan misyoner hareketinin gelişimini anlamak hayati önem taşır. Erken modern çağda Protestan misyonerliği neredeyse parçalanmış durumdaydı. 17.yüzyılın başlarından itibaren Avrupa kolonilerinde izole misyonerlik faaliyetleri yürütüldü ve 18.yüzyılda bazı misyoner örgütleri kuruldu. Protestan misyonerliği, 1790’larda İngiltere ve Hollanda’da profesyonel misyoner topluluklarının kurulmasıyla, ardından Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçek anlamda ivme kazandı. 1820’lerin başlarında bu haritalar bu topluluklar içinde, konferans salonlarında ve misyoner dergilerinde dolaşmaya başladı. Misyoner derslerine katılan insanların coğrafi bilgisi genellikle sınırlıydı ve haritalar küresel misyonerlik faaliyetlerine dair hızlı bir genel bakış sağlıyordu. Haritalar misyoner topluluklarının faaliyetlerini görselleştirmelerine ve böylece davalarına destek sağlamalarına yardımcı oluyordu. Hristiyan bir halk, misyonu kartografyada sunmaya zaten aşinaydı, özellikle de elçi Pavlus’un misyonerlik yolculuklarını gösteren İncil haritaları önemli görsel materyalleri oluşturmaktaydı.(Egmond, 2023, ss. 46-58)

Misyoner haritaları, imparatorluk teşebbüsüyle derinden iç içe geçen siyasi ve coğrafi belge niteliğinde olan oldukça önemli çizimlerdi. 19.yüzyılın derinliklerine kadar misyonerler Batılı güçler tarafından sömürgeleştirilen dünya bölgelerinde ezici bir şekilde aktif idi. Bazen imparatorluğa öncülük etmişler bazen de onun ayak izlerini takip etmişlerdir. Genellikle imparatorlukla iş birliği yapmışlar, okullar ve hastaneler inşa ederek dilleri haritalandırmışlardır.(American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1903, ss. 205-208) Aşağıda misyoner üretimi ile doğrudan bağlantılı, Anadolu'nun ve çevresinin etnik ve dinsel bileşenlere ayrıştırılarak gösterildiği bir temsil haritası örneği verilmiştir. Harita genel olarak misyoner haritalarının öncülü olan bilgi üretimini göstermektedir. Dolayısıyla misyoner kartografyası, Anadolu'ya girmeden önce onu okunabilir, sınıflandırılabilir ve müdahale edilebilir bir toplumsal harita haline getirmiştir.(Kozlu, 2020, s. 124)

Şekil 2. Anadolu ve Çevresinin Etnik ve Dinsel Bileşenler Üzerinden Sınıflandırıldığı Etnografik Harita

Kaynak: 19.yüzyıl sonu misyoner/etnografik kartografya geleneği.

Haritada kullanılan renk kodları, Anadolu ve çevresindeki toplulukları etnik ve dinsel kimlikler üzerinden ayrıştırmaktadır. Kürtler, Ermeniler, Süryaniler ve Araplar belirgin renklerle görünür kılınırken, Müslüman-Türk nüfusun çoğunlukla nötr bir zemin olarak sunulması dikkat çekicidir. Bu temsil biçimi, misyoner ve etnografik kartografyanın, bölgeyi demografik çoğunluk üzerinden değil, misyoner müdahaleye açık görülen azınlık grupları üzerinden okuduğunu göstermektedir.(Kozlu, 2020, s. 129)

Haritada kahverengi tonlar, Kürt nüfusun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki geniş alanları göstermektedir. Bu bölgelerde tribal-aşiret vurgusunun güçlü olduğu görülmektedir. Bu durum haritada homojen ve yaygın olara gösterilmiştir. İdeolojik olarak devlet-dışı, gevşek ve dönüştürülebilir toplulukların olduğu alanları vurgulamaktadır. Haritada gösterilen sarı alanlar ise Ermeni nüfusunun bulunduğu bölgeleri ifade etmektedir. Van Gölü ve çevresi, Harput-Erzurum-Bitlis hattı, noktasal ama yoğun odaklar olarak tasvir edilmiştir. Bölge, yerleşik, Hristiyan, misyonerlerle temas edilebilir bir nüfus olarak kurgulanmıştır. Yeşil alanlar, Hakkari ve çevresinde bulunan Süryaniler, Nasturiler ve Keldanilerin bulunduğu bölgelerdir. Bu alanlar Kadim Doğu Hristiyanlarının yoğunlukta yaşadıkları yerler olması hasebiyle misyonerler için Protestanlaştırılabilir toplulukları ifade etmektedir. Mavi ve açık mavi ile boyanan bölgeler, Suriye-Mezopotamya hattını kapsayan Fırat ve Dicle havzasında yaşayan, Anadolu'nun güneyinde Osmanlı'dan ziyade Arap dünyasına ait olan nüfusu göstermektedir. Pembe ve kırmızımsı alanlar, Anadolu dışında kalan İran ve Perslerin bulunduğu bölgelerdir. Ancak bölgesel etkileşim alanı açısından önemlidir. Son olarak haritadaki renksiz kısımlar Müslüman ve Türk nüfusu belirtmektedir. Dikkatle bakıldığında Türklerin özel bir renkle vurgulanmadığı görülmektedir. Çoğu zaman genel zemin veya arka plan nüfusu gibi bırakılmıştır. Nitekim haritanın en ideolojik tarafı da burasıdır. Müslüman-Türk nüfus, özel olarak gösterilmeye değer

olmayan norm gibi sunulmuştur.(Kozlu, 2020, s. 128) Harita, Hristiyan toplulukları renklerle görünür kılarken, Müslüman çoğunluğu görsel olarak silik vermiştir. Bu da misyoner ilgisinin kime yöneldiğini, kimin hedef nüfus olarak görüldüğünü açıkça göstermektedir.

Bu etnografik harita, Anadolu coğrafyasının misyoner faaliyetlerden önce nasıl bir bilgi nesnesi hâline getirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Haritada farklı etnik ve dinsel toplulukların renklerle aracılığıyla ayrıştırılması, bölgenin toplumsal dokusunun bütüncül bir yapı olarak değil, parçalı ve sınıflandırılabilir unsurlar üzerinden temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Bu temsil biçimi, Anadolu'nun yalnızca coğrafi bir alan olarak değil, aynı zamanda müdahaleye açık bir toplumsal saha olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir. Misyoner haritalarında daha sonra görülecek olan “misyon sahaları”, “öncelikli bölgeler” ve “boş alanlar” gibi mekânsal kurgular, bu tür etnografik bilgi üretimlerinin üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu harita, misyoner kartografyasının Anadolu'ya yönelik mekânsal temsillerinin arka planını oluşturan epistemik ve ideolojik zemini görünür kılmaktadır.

Bir başka husus, Batı kartografya geleneğinin modern dönemde kazandığı yönlendirici ve ideolojik işlev, özellikle Merkator projeksiyonuyla birlikte mekânın nötr bir yüzey olmaktan çıkarak siyasal ve kültürel hiyerarşileri görünür kılan bir temsil aracına dönüşmesiyle belirginleşmiştir. Osmanlı coğrafyasını konu edinen 19.yüzyıl Batılı haritalar, bu bağlamda yalnızca teknik doğruluk iddiası taşımamaktadır. Aynı zamanda bölgeyi Avrupa-merkezci bir bakışla yeniden ölçeklendirmekte ve anlamlandırmaktadır. İlhan Tekeli'nin vurguladığı üzeremodern kartografya, coğrafi bilginin iktidar ilişkileriyle iç içe geçtiği bir bilgi rejimi üretmiş; haritalar, mekânın denetlenmesi ve müdahaleye açılması sürecinde merkezi bir rol üstlenmiştir.(Tekeli, 2008, ss. 23-27) Benzer biçimde Ahmet T. Karamustafa, Batılı harita üretimlerinin Doğu coğrafyasını “okunabilir” ve “sınıflandırılabilir” bir alan haline getirdiğini, bu sürecin özellikle etnografik ve tematik haritalar aracılığıyla derinleştirildiğini belirtmektedir.(Karamustafa, 2014, ss. 112-118) Nitekim bu hususa yukarıda *Map of Eastern Turkey in Asia, Syria and Western Persia (Ethnographical)* haritası ile yer verilmiştir. Bu çerçevede Amerikan Protestan misyoner haritaları da Merkatorcu ve modern Batı kartografyasının mirasını devralarak Anadolu'yu hem fiziksel bir coğrafya olarak hem de dini, etnik ve kültürel kodlar üzerinden ayrıştırılmış bir müdahale alanı olarak temsil etmiştir. Böylece sömürgeci olmasa dahisömürgeci bilgi üretimiyle örtüşen bir mekânsal tahayyülün haline gelmiştir.(İhsanoğlu, 1997, ss. 201-205)

Kuramsal Çerçeve

Amerikan Protestan misyonerlerin yaklaşımında haritalar, misyonerlik hedeflerinin formüle edildiği ve Evanjelik dünya görüşlerinin yeniden şekillendirildiği bir çerçeve olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla hazırlanan haritalar, belirli ilgi alanlarının, doktrinlerin ve hatta dünya görüşlerinin iletildiği, ideolojik bir temsil nesnesi olan, görsel bir dilin parçasıdır diyebiliriz.(De Korte & Onnekink, 2020, s. 113) Örneğin ABCFM raporlarında yer alan 1895 tarihli Anadolu haritalarında, misyoner istasyonlarının bulunduğu konumlar büyük bir titizlikle işaretlenmiş, Protestan toplulukların yoğun olduğu yerleşimler çeşitli sembollerle vurgulanmış ve “unoccupied fields” (ulaşılmamış alanlar) gibi ifadelerle mekânsal söylem üretimi yapılmıştır.(American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1903, ss. 204-207) Bu tür haritalar coğrafi bilgi sunmanın yanı sıra, “kurtarılması gereken” bölgeleri çeşitli görsellerle işaretleyerek, Protestan etiğin rehberliğinde bir “manevi coğrafya” oluşturmaktadır.

Bu çerçevede Edward Said'in oryantalizm teorisi, misyoner haritalarının içerdiği anlam katmanlarını irdelemek açısından oldukça kayda değer bir kuramsal çerçeve sunar. Said'e göre, Batı'nın Doğu'yu haritalandırma ve sınıflandırma eğilimi, sadece bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bir iktidar kurma pratiği olarak yorumlanmaktadır.(Said, 2014, ss. 1-28) Genellikle misyoner haritalarında görülen Doğu-Batı ayrımı gibi mekânsal pratikler, coğrafi konumlanmanın ötesinde ahlaki ve epistemolojik bir sınır çizgisi olarak belirlemektedir. Said'e göre Batı'nın bakış açısıyla Doğu, harita üzerinde “geri kalmış”, “boş”, “kurtarılması gereken” bir alan olarak inşa edilmektedir. Nitekim Batı, bu haritalandırma süreciyle kendisini “ilerlemiş”, “medenileştirici” ve “yol gösterici” bir konuma yerleştirmektedir. Bu ikilikte Batı “normatif”tir, Doğu ise “öteki”dir. Dolayısıyla Doğu, Batı tarafından genellikle indirgemeci, özelleştirilmiş ve çeşitli temsil pratikleriyle yönetilmesi gereken inşacı bir bakış açısıyla sunulmuştur.

J.B. Harley ve Dennis Wood'un eleştirel kartografya kuramına göre haritalar, ideolojik temsiller içermesinin yanı sıra mekânın objektif değil, seçilmiş ve kurgulanmış olduğunu savunur. Bu bağlamda 19.yüzyıl Amerikan Protestan misyonierlerinin Osmanlı Anadolu'suna yönelik tasarladıkları haritalar sadece yön bulmaya veya bilgilendirme amaçlı olmayıp aynı zamanda belirli bir dünya tasavvurunun, inanç sisteminin ve politik amacın temsil nesnesi olarak işlev görmüştür. Harley, haritaların, belirli bir iktidarın veya ideolojik yapının müdahalesiyle seçilen, düzenlenen ve görselleştirilen metinler olduğunu savunur. Ona göre, her harita, üzerinde yer verdiklerinden çok yer vermediklerine dair bir anlatı taşır ve bu seçimler, iktidarın söylemsel doğasını yansıtır.(Harley, 1989, ss. 1-20) Denis Wood ise haritaların "belirli bir düzene meşru bir zemin oluşturmak" amacıyla üretildiğini, dolayısıyla haritanın objektif değil daha çok subjektif olduğunu ileri sürer. Ona göre haritalar çıkarlara hizmet ederek çalışır. İnşa etmeye yardımcı yardımcı oldukları bir tarihe gömülüdür. Genellikle her haritanın işleyiş amacı bu yöndedir. Bazı haritaların hizmet ettiği çıkarlar maskelenirken bazıları çıkar, işaretler ve mitler harita üzerinde somutlaştırılır.(Wood, 1992, ss. 11-32) Misyonier haritaları tam da bu tanıma uygun bir şekilde ön plana çıkar. Anadolu'yu çeşitli söylemsel argümanlar ile yeniden tanımlamak, sınıflandırmak ve onu çeşitli görsel temsiller ile yeniden kurmak ve inşa etmektir.

Bu çerçevede misyonier haritaları eleştirel kartografya açısından çeşitli yönlerden değerlendirilebilir. Örneğin bu haritalar, seçici görselleştirme biçimi ile Anadolu'da sadece Protestan faaliyetlerin yürütüldüğü bölgeler işaretlenmiş, diğer dinlere ve etnik kökene mensup yerli halk görmezden gelinmiştir. Bu haritalarda sembolik dilin kullanımı da oldukça önemlidir. Protestan misyon merkezleri haç işaretleri ile belirginleştirilerek, bölgede hizmet veren misyonier kurumları medeniyetin sembolleri şeklinde temsil edilmiştir. Ayrıca haritalarda kullanılan yer adlarının Batı menşeli bir dille yeniden isimlendirilmesi, yerel halkın mekanla kurduğu tarihsel bağın görünmez kılınmasını amaçlamıştır. Konuya ilişkin bir örnek verecek olursak, 1890 tarihli *Map of Mission Stations in Turkey* isimli haritada, Anadolu'da bulunan misyon merkezleri büyük çarpımlarla gösterilmiş, civardaki Müslim ve gayrimüslim yerleşim yerlerinin çoğuna isim verilmemiş ya da tamamen haritanın dışında bırakılmıştır.(American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1890) Bu durum mekanın Protestan epistemolojisiyle yeniden üretildiğini göstermektedir.

Aynı şekilde Amasya Merzifon'da faaliyet gösteren Anatolia College'ı merkez alan bir başka haritada, kolej binası Batılı tarzda mimari sembollerle görselleştirilmiş, civardaki yerleşim yerleri ile hiyerarşik bir bağ oluşturulmuştur.(Barton, 1908, ss. 211-215) Bu haritalar, mekânı tanımlamanın ötesinde Batılı değerlerin yayılabileceği potansiyel alanlar olarak yeniden düzenlenmekte ve anlamlandırılmaktadır.

Misyonier haritalarını değerlendirirken harita, misyon ve iktidar arasında sıkı bir etkileşim söz konusu olduğunu görmekteyiz. Amaçları doğrultusunda üretilen bu haritalar, sadece yerel bilgi üretimiyle sınırlı kalmamıştır. Haritaların üzerinde titizce kodlanan görsel ve kültürel kodlar, gerek Amerikan kamuoyunu etkilemesi ve yönlendirmesi, gerekse dış politikayı dönüştürme işlevi taşıması hasebiyle oldukça önemli görsel metinlerdir. Söz konusu haritalar, düzenli olarak Boston'da yayın yapan misyon dergileri ve yıllık raporlarda sürekli olarak yayınlanmıştır. Haritalarda Anadolu "Evanjelik müdahaleye karşı açık, aydınlatılması gereken bir bölge" olarak resmedilmiştir.(Sharkey, 2008a, ss. 97-100) Böylece bir nevi propaganda aracı olarak işlev gören misyonier haritaları, hem ABD'den gereken mali destek sağlanmasına hizmet ediyor hem de Anadolu'da yaşayan geniş halk kitlesine misyonier ideolojisini kabul ettirmektedir. Mevzu bahis olan mesele, eleştirel kartografya açısından değerlendirildiği zaman, mekânın sadece çizilmediğini, aynı zamanda kurgulandığını ve ideolojik olarak işgal edildiğini görmekteyiz. Haritalar, böylece bir nevi Protestan temsil söylemlerinin "sınır taşları" haline gelmektedir. Sonuç olarak bu şekilde tasarlanan bir temsil tarzı hem Osmanlı coğrafyasının algısını dönüştürmüş hem de Amerikan Evanjelik söylemine coğrafi bir zemin hazırlamıştır.

Misyonier haritalarının detaylı analizi noktasında Michel Foucault'nun bilgi-iktidar ve söylem analizi oldukça önemli yaklaşımlar sunmaktadır. Foucault'ya göre bilgi ve söylem, bir temsil sistemi olarak incelenir. Normalde "söylem" terimi dilbilimsel bir kavram olarak kullanılır. Basitçe, bağlantılı yazı veya konuşma pasajları anlamına gelir. Ancak Michel Foucault buna farklı bir anlam yüklemiştir. Onu ilgilendiren temel

nokta, farklı tarihsel dönemlerde anlamlı ifadeler üreten ve söylemi düzenleyen kurallar ve uygulamalardır. Foucault, “söylem” ve “bilgi” arasında karşılıklı bir etkileşim kurarak bunu iktidar bağlamında mekânsal düzleme taşır.(Hall, 2020, s. 26)

Nitekim Foucault’nun bilgi-iktidar-söylem kombinasyonunu temsil takip eder. Misyoner haritalarını anlamlandırabilmek adına temsil kelimesi gerçekten ne anlama geliyor? Temsil süreci neyi içerir? Temsil mekanizması nasıl çalışır?(Wetherell vd., 2001, s. 73) Kısacası temsil, dil aracılığıyla anlam üretmektir. Bir şeyi temsil etmek, onu tanımlamak, tasvir etmek veya hayal etme yoluyla zihinde canlandırmak; zihnimize ve duygularımızda onun bir benzerini önümüze koymaktır. Örneğin, “Bu resim, Kabil’in Habil’i öldürmesini temsil ediyor.” cümlesinde olduğu gibi. Bir başka ifadeyle, temsil etmek; aynı zamanda sembolize etmektir. Bir örneği olmak veya onun yerine geçmek anlamına gelir. Örneğin “Hristiyanlıkta haç, Mesih’in acısını ve çarmıha gerilmesini temsil eder.” cümlesinde olduğu gibi. Resimde yer alan figürler, Kabil ve Habil hikayesinin yerini tutar ve aynı zamanda onu temsil eder. Benzer şekilde haç, basitçe birbirine çivilenmiş iki tahta levhadan oluşur. Ancak, Hristiyan inancı ve öğretisi bağlamında, Tanrı’nın Oğlu’nun çarmıha gerilmesiyle ilgili daha geniş bir anlam kümesini üstlenir, sembolize eder ve temsil eder hale gelir. Bu kelimelerle ve görsel kodlarla ifade edebileceğimiz bir kavramdır.(Hall, 2020, s. 3) Bu kuramsal çerçeveye istinaden, misyoner haritalarında hangi yerleşimlerin nasıl isimlendirildiği, hangi toplulukların görünür kılındığı, hangilerinin “boş” ya da “geri kalmış” olarak kodlandığı, bu iktidar üretiminin mekânsal araçlarıdır. Aynı şekilde haritanın çizgisi, rengi ve sembolleriyle mekânı bir “misyon alanı”na dönüştürme süreci, sürekli tekrarlanan söylem ile bilgi üretiminin iktidar kurucu niteliğini ortaya koyar.

Misyoner haritalarının doğasını dayandıracağımız bir diğer kuramsal çerçeve Joseph Nye’in Yumuşak Güç (Soft Power) teorisidir. 19.yüzyıldan itibaren Amerikan dış politikasında etkin olmaya başlayan teori, askeri ve ekonomik yaptırımlarla işlerlik sağlanan sert gücün aksine, istenilen sonuçları alabilmenin bir diğer yöntemini ifade etmektedir. Joseph S. Nye, Jr.’in tanımıyla sert güç teşviklere (havaçlar) veya tehditlere (sopalara) dayanabilir. Ancak bazen somut tehditler veya ödemeler olmadan istediğiniz sonuçları elde edebilirsiniz. İstediginizi elde etmenin dolaylı yolu bazen “gücün ikinci yüzü” olarak adlandırılmıştır. Bir ülke, dünya siyasetinde istediği sonuçları, diğer ülkelerin -değerlerine hayranlık duymaları, örneklerini taklit etmeleri, refah ve açıklık düzeyine ulaşmayı arzulamaları- onu takip etmek istemeleri nedeniyle elde edilebilir. Bu anlamda gündemi belirlemek ve dünya siyasetinde başkalarını çekmek de önemlidir. Dolayısıyla sadece askeri güç ve ekonomik yaptırımlarla tehdit ederek onları değiştirmeye zorlamak değildir. Bu yumuşak güç, -başkalarının sizin istediğiniz sonuçları istemesini sağlamak x insanları zorlamak yerine onları kendi tarafına çeker.(Nye, 2009, s. 6) Yumuşak güç, daha net bir ifade ile bir ulusun çekme ve ikna etme yeteneğini tanımlamak için ortaya atılan bir kavramdır. Zorlama yeteneği olan sert güç, bir ülkenin askeri ve ekonomik gücünden kaynaklanırken, yumuşak güç, özellikle kültürel çekicilik, siyasi ideallerin cazibesi ve dış politikanın meşruiyeti üzerinden işler.

Nye, yumuşak gücün -diplomasi, ekonomik yardım, güvenilir bilgi- Amerika’nın ulusal çıkarlarını güvence altına alması da önemli olduğunu savunmaktadır. (Nye, 2009, s. 7) Misyoner faaliyetlerini bu kavram doğrultusunda değerlendirirsek, Amerikan değerlerinin ve dünya görüşünün tüm dünyaya özellikle de Osmanlı topraklarında yaygınlaştırmanın stratejik bir “Soft Power” aracı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Anadolu’da yürütülen misyoner faaliyetleri, bulundukları bölgelerde hem dini yayma hem de eğitimden sağlığa kadar pek çok alanda insani yardım faaliyetleri ile yerli halkı etkileme misyonuyla, doğrudan bu alanlara hitap eden stratejiler geliştirmiştir.

Misyoner faaliyetlerinin en önemli motivasyon kaynağı, ABD’nin evrensel değer taşıdığına inandığı kültürel kodların, hedeflenen bölgelerde yaygınlaştırılmasıdır.(Giggie, 2008, s. 44) Protestan misyonerler, Batı’nın medeniyet anlayışını taşıyıcı bir misyon üstlenmiş; özellikle eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, insani yardım faaliyetleri üzerinden bölge halkının güvenini kazanarak, Amerikan tarzı yaşamı ve düşünce sistemini benimsetmeyi amaçlamışlardır. Elbette ki bu faaliyetler, sadece dini değil aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir yeniden inşa sürecinin bir parçası idi.

Yumuşak gücü misyoner faaliyetleri ve özellikle haritalar üzerinden değerlendirmek gerekirse, Anadolu’da Amerikan Board öncülüğünde oluşturulan bu misyoner ağı, eğitim kurumları ve tıbbi desteklerin

yanı sıra ürettikleri haritalar, çeşitli basın-yayın organları ve yıllık raporlarla desteklenerek misyon faaliyetlerinin boyutlarını görselleştirme vazifesi görmekteydi.(Sharkey, 2008a, ss. 88-91) Örneğin, 1890 tarihinde Amerikan Board tarafından yayınlanan *Map of Missions in Stations in Turkey* isimli misyoner haritasında, Anadolu’da misyon merkezlerinin bulunduğu yerleri göstererek, bu bölgelerin “aydınlatıldığı” ve “medenileştirildiği” mesajı verilmektedir.(American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1890) Böylece haritalar, misyoner faaliyetlerinin meşruiyetini ve Amerika’nın Osmanlı toprakları üzerindeki kültürel etkisini sağlamlaştırma vazifesini görmüştür.

Misyonerlerin sağlık ve eğitim üzerinden etki alanı oluşturmaları, yumuşak güç stratejileri açısından oldukça etkili bir yöntem olmuştur. Amasya ve Elazığ’da bulunan iki önemli misyoner eğitim kurumu olan Merzifon Anatolia College ile Harput Euphrates College, sadece dini eğitimle sınırlı kalmamıştır.(Amasyalı, 2022, ss. 173-175) Bu okullarda modern bilimler, İngilizce -yabancı- dil eğitimi, ahlak bilgisi ve Amerikan tarihini de kapsayan dersler okutulmaktaydı.(Barton, 1908, ss. 200-204) Bu müfredatın amacı, “hiçbir şey bilmeyen” yerli halkı “aydınlatmak” ve Batı kültürü ve değerleri ile uyumlu bireyler yetiştirmektir.

Eğitim faaliyetleri kadar sağlık hizmetleri de son derece önemli bir yere sahipti. Harput, Bitlis ve Antep gibi merkezlere kurulan misyoner hastaneleri, bölgede yaşayan müslim ve gayrimüslim topluluklara ücretsiz sağlık hizmeti sağlayarak, Amerikan kurumlarına yönelik bir güven duygusu inşa etmekteydi. (Reeves-Ellington, 2013, ss. 57-59) Bu etki, zamanla önce dini sempatiye daha sonra kültürel bağlılığa dönüşebiliyordu. Bu çerçevede misyonerlerin Osmanlı topraklarında gerçekleştirdikleri faaliyetleri sadece dini tebliğe indirgememekle beraber aynı zamanda Amerikan kültürel hegemonyasını Anadolu’ya taşıyan birer “yumuşak güç operasyonu” şeklinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

Misyonerlerin hazırladığı yıllık faaliyet raporları, görseller ve haritalar, Osmanlı topraklarının yanında Amerikan kamuoyunu da etkilemeye yönelik oluşturulan materyallerdir. Merkezi Boston’da bulunan *Missionary Herald* dergisi, Anadolu’da yürütülen faaliyetlerin boyutunu, karşılaşılan zorlukları ve sağlanan başarıları içeren içerikler üretmekteydi.(Amerikan Board of Commisisoners for Foreign Missions, 1895) Bu içerikler, hem çeşitli yardım kuruluşları öncülüğünde bağış toplamak hem de “medenileştirme misyonu” adı altında yürütülen faaliyetleri Amerikan kamuoyu için meşru bir zemin sağlamak için kullanılmaktaydı. Dolayısıyla yumuşak güç, Amerika’dan sadece ihraç edilmekle kalmadı aynı zamanda iç kamuoyunu da şekillendirmiştir. Haritaların Amerikan kamuoyuna yönelik sunumlarında da bu ideolojik yönler açıkça görünür. ABCFM’in *The Missionary Herald* gibi yayınlarında yer verilen haritalar, bağış destekçilerinin dikkatlerini canlı tutmak, misyon faaliyetlerinin önemini vurgulamak ve “ulaşılması gereken bölgeler”e yönelik sorumluluk bilincini sağlamlaştırmak amacıyla yoğun bir şekilde kullanılmıştır.(Rodman, 2008, ss. 45-47) Bu haritalarda özellikle Ermeni Protestan topluluklarının yoğun olduğu bölgeler detaylı bir şekilde gösterilirken, Kürt ve Müslüman nüfusun yaşadıkları bölgeler “Hristiyan olmayan” veya “ulaşılmamış” şeklinde sunulmuştur.(Makdisi, 2008, ss. 98-102) Bu tercihler sadece dini misyonu yaygınlaştırma stratejisiyle değil, dönemin Batılı kamuoyunun Doğu’ya dair algılarına hitap eden bir temsil mantığıyla da açıklanabilir.

19.yüzyılda oluşturulan misyoner haritaları aynı zamanda dönemin Osmanlı toprakları içindeki etnik ve dinsel yapıya dair oldukça önemli ipuçları vermektedir. Ancak bu ipuçları mutlak manada bir nesnellik taşımaktan uzaktır. Çünkü misyonerlerin haritaları, salt bir gerçekliği yansıtmaktan ziyade belirli bir “anlatı düzeni” oluşturmaktadır. Böylece haritalarda vurgulanan renkler ve çeşitli görsel ve şematik kodlar ile Anadolu’nun sosyo-kültürel yapısı, etnik ve dini motiflerine dair önemli bilgilerin yanı sıra Batı’ya hitap eden ahlaki bir çerçeve sunulmaktadır.(Robert, 1998, ss. 143-145)

Batı’nın Doğu’yu algılama biçimlerine göre oluşturulan misyoner haritaları, sadece varsayılan alanı göstermekle kalmayıp aynı zamanda belirlenen alanı siyasi ve kültürel mekân algısına göre yeniden inşa eder. Bir örnek verecek olursak, “Protestan eğitim kurumlarının yoğun olduğu bölgeler” gibi işaretlemeler, bu kurumların birer modernlik göstergesi olarak sunulmasını sağlar. Böylece, Batı’nın eğitim anlayışı, sağlık hizmetleri ve dini misyonları bu haritalar üzerinden kutsal bir yayılma anlatısına dönüşür.

Ayrıca haritaların diplomatik işlevinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Zira 1890'lı yıllardan itibaren Ermeni meselesi bağlamında Amerikan misyonerlik faaliyetleri Amerikan iç siyasetinde politik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte misyoner haritalarının özellikle Ermenilerin yoğun bir şekilde yaşadığı bölgelerde bulunan Protestan eğitim kurumlarını vurgulaması, Amerikan kamuoyunun dikkatini Anadolu'ya çevirmesine neden olmuştur. Böylece bu haritalar dolaylı bir şekilde Amerikan dış politikasında insani müdahale söylemlerini meşru bir zemine oturtan görsel belgeler haline gelmiştir.(Bieze, 2015, s. 215)

Sonuç olarak, Amerikan Protestan misyoner haritaları, saha rehberliğinin yanı sıra Batı'nın Doğu'yu temsil etme, sınıflandırma ve şekillendirme pratiklerinin görsel araçları olarak okunmalıdır. Bu haritalar, mekânı sadece tasvir etmekle kalmaz aynı zamanda dönüştürür. Haritanın çizgileri, sadece coğrafyayı değil, aynı zamanda bir dünya görüşünü, bir medenileştirme misyonunu ve bir güç ilişkisini temsil eder.

Anadolu'nun Haritâvi Temsili: Mekânın Hristiyanlaştırılması

19.yüzyılın sonları ile 20.yüzyılın ilk çeyreği arasında Amerikan Protestan misyonerler, farklı sosyal ve kültürel bir toplum yapısına sahip olan Anadolu'da, dini faaliyetlerin yanı sıra siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda oldukça etkili olmuşlardır. 1800'lü yıllardan itibaren Osmanlı topraklarına ayak basan misyonerler, gelirken aynı zamanda kendi siyasi ve ideolojik fikirlerini de beraberinde getirerek Anadolu'yu Batı'nın değerlerine göre yeniden inşa etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu faaliyetlerin bir parçası olarak üretilen haritalar, misyonun ideolojik ve kültürel vizyonunu mekânsal düzlemde görsel bir temsili sunmuşlardır. (Harley & Andrews, 2002, ss. 2-5) Bu haritalar, genellikle Osmanlı topraklarının belirli bölgelerini, Protestan misyonun etkilediği ya da etkileyebileceği alanlar olarak yeniden tanımlamıştır. Bu açıdan üretilen bu haritalar, coğrafi bilgi sağlayan belgelerin yanı sıra Batı'nın Doğu'ya yönelik epistemolojik ve teolojik bir tahakküm aracı olarak işlev görmüşlerdir.

Edward Said'in oryantalizm teorisine göre, Batı, Doğu'yu sadece kültürel bir inşa alanı olarak değil aynı zamanda siyasi olarak temsil edilmesi gereken bir projeksiyon alanı olarak tanımlar. Said, Batı'nın Doğu'yu temsil ederken onun üzerindeki güç ilişkilerini de yeniden ürettiğini ifade eder.(Said, 2014, s. 54) Bu bakış açısına göre, Anadolu'ya yönelik hazırlanan misyoner haritalarındaki temsiller, Doğu'nun "Hristiyanlaştırılması gereken" bir bölge olarak kodlanmasının bir sonucu olarak okunabilir. Özellikle "unchurched" (kilisesiz) şeklinde etiketlenen bölgeler, misyonerlik faaliyetlerinin öncelikli hedefi olarak konumlandırılmıştır. Bu kodlama sadece dini bir eksiklik gösterimi değil, aynı zamanda Batı'nın kendi değerlerini evrensel kılmaya çabasının bir uzantısıdır. Çünkü haritalarda işaretlenen misyon bölgeleri, onları bilgilendiren fikir ve inançlardan kaynaklanan ideolojik vizyonlardan bağımsız değildir.(Brotton, 2014, s. 19)

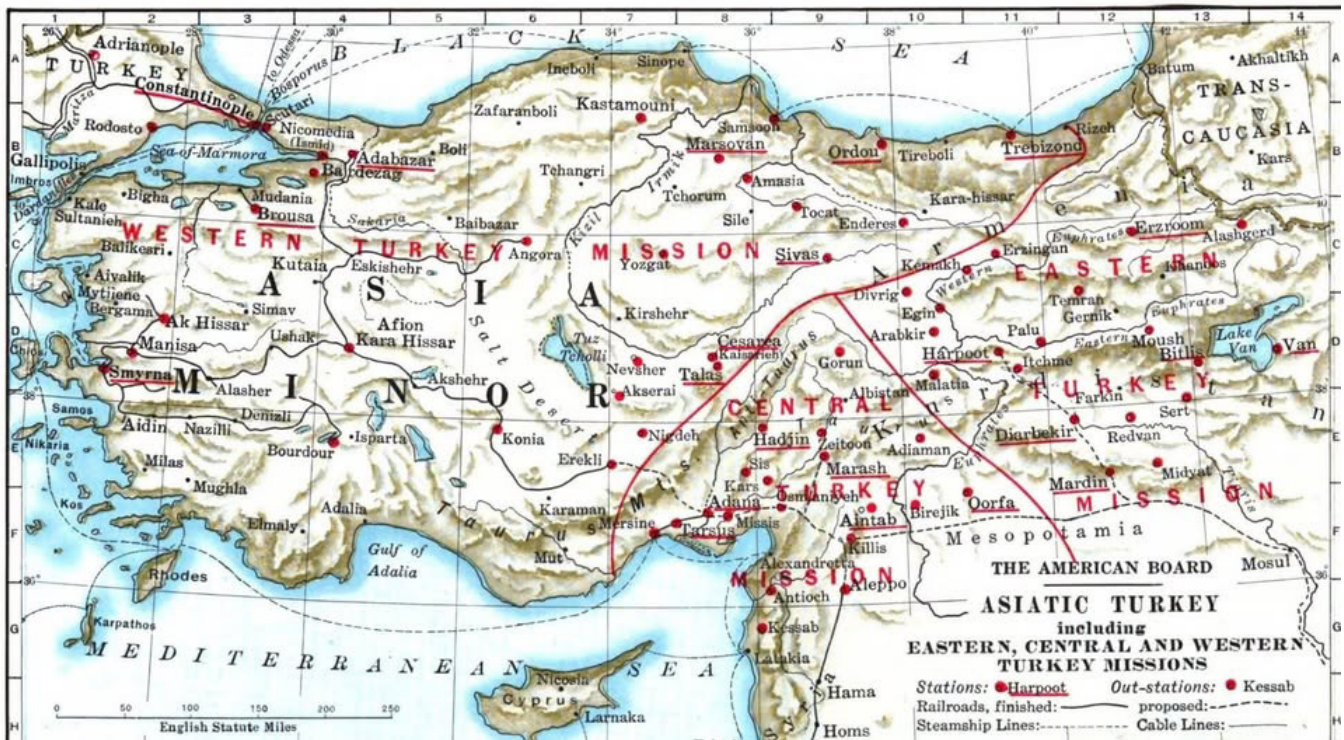
Batı'nın çeşitli normatif anlatılarla oluşturduğu Doğu algısının, Anadolu'da tezahür eden temsil biçiminin en belirgin örneklerinden birini 1903 tarihli ABCFM haritası oluşturur. Bu haritada Anadolu'da yaşayan Ermeni Protestan toplulukların yaşadığı bölgeler daha belirgin ve büyük puntolarla işaretlenmiş, burada bulunan Protestan kiliselerinin sayısı, eğitim kurumları ve istasyonların konumları belirtilmiştir.(The Missionary Herald, 1903, s. 208) Ancak bu haritalarda dikkat çeken şey; aynı bölgede yaşayan Müslüman topluluklara dair herhangi bir sembol veya bilgi yer almamaktadır. Dolayısıyla bu durum, üretilen haritalar için bir eksiklik ifadesi değil, doğrudan doğruya kendinden olmayana görsel kodlarla "ötekileştirme" ve "dışlama" stratejisidir. Bu yöntemle oluşturulan mekânın temsili aynı zamanda "görünmeyen" unsurları, harita üzerinde herhangi bir işaretleme yapmadan da belirlemektedir.

Rodman'a göre misyoner haritaları, misyon bölgelerinin konumlarını detaylı bir şekilde belirtirken aynı zamanda misyonun manevi coğrafyasını şekillendiren grafiksel temsil pratikleridir. Rodman, Protestan haritaları üzerindeki renkler, semboller ve yazı stillerinin her birinin mekânsal temsile dair ip uçları içerdiğini ifade etmektedir. Örneğin, Hristiyan toplulukların yoğun olarak yaşadığı bölgeler "ışık-karanlık" teması çerçevesinde sembolize edilirken, Müslüman halkın yaşadığı alanlar genellikle gri, soluk renkli ve belirgin olmayan çizgi ve detaylarla işaretlendiğini belirtmektedir.(Rodman, 2008, ss. 45-47) Haritaların bu farklı çeşitliliğinde ve bu tür renk kullanımlarında, onu üreten kişilerin estetik tercihlerinin yanı sıra

teolojik tasvir stratejilerinin bir yansıması görülmektedir. Misyonerler, bu strateji ile faaliyette bulunacakları misyon bölgelerini “aydınlık” bir tema ile kodlarken, geri kalan coğrafyayı ise “manevi karanlık” içerisinde betimlemiştir.

Michel Foucault’nun bilgi-iktidar teorisi, bu haritaların nasıl bir otorite üretim aracına dönüştüğünü irdelemek açısından oldukça açıklayıcıdır. Foucault’ya göre bilgi üretimi her zaman belirli bir iktidar ilişkisi içinde işler. Ona göre bilgi ve iktidar birbirinden bağımsız düşünülemez. Bilginin gelişen iktidar ilişkilerinin içinde üretildiğini ve iktidarın bilgi yoluyla ilerlediğini vurgular. (Foucault, 1981, s. 80) Foucault’nun temel argümanı, haritalarda ve atlaslarda kodlanmış özel bilgi dahil olmak üzere, gücün tüm bilgide her yerde mevcut olması olmuştur. (Harley, 1989, s. 3) Ayrıca onun temel analiz birimlerinden biri söylemdir. Bir söylem, “bilgi için bir olasılık sistemi” olarak tanımlanmıştır. (Wandel, 2009, s. 370) Foucault’nun yöntemi, söylendiği gibi, hangi kuralların bu ifadeleri düzenlediğini; hangi kuralların bazı ifadeleri doğru, diğerlerini yanlış olarak tanımlamamıza izin verdiğini, hangi kuralların bir harita, model veya sınıflandırma sisteminin oluşturulmasına izin verdiğini, bir söylem nesnesi değiştirildiğinde veya dönüştürüldüğünde hangi kuralların ortaya çıktığını sormaktır. Bu tür kural kümeleri tanımlanabildiğinde, söylemsel bir oluşum veya söylemle karşı karşıyayız demektir. (Wandel, 2009, s. 371) O zaman bizim için temel soru, “hangi tür ideolojik örüntü misyoner haritalarının gelişimini yönetmiştir? olur.

Bu çerçevede haritalar, mevcut durumu gösterdiği gibi bu durumu kurgulayan, meşru bir zemine oturtan ve dönüştüren araçlar olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla Anadolu’yu tasvir eden misyoner haritaları, Protestan misyonun ideolojik söylemlerinden bağımsız olmadığı gibi bunu mekânda görünür ve işlevsel kılan birer sembolik bir düzlemdir.

Şekil 3. Anadolu’da Amerikan Protestan Misyon Sahalarının İşlevsel Olarak Bölümlendirilmesi ve Misyon İstasyonlarının Mekânsal Dağılımı

Kaynak: American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), ca.1898-1905.

American Board tarafından üretilen bu harita, Anadolu coğrafyasının Osmanlı idari yapısı veya doğal coğrafi sınırlar temelinde değil, misyoner faaliyetlerinin örgütlenme mantığına göre bölümlendirildiğini açık bir biçimde göstermektedir. Genel olarak “Western, Central ve Eastern” misyon sahaları şeklinde yapılan ayırım, mekanın misyoner ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden ölçeklendirildiğini ve hiyerarşik bir temsil rejimi içinde sunulduğunu ortaya koymaktadır. Haritada misyon istasyonlarının kırmızı noktalarla belirginleştirilmesi, bu merkezlerin Protestan faaliyetler açısından ayrıcalıklı konumlandırıldığını gösterirken; geniş Anadolu

coğrafyasının geri kalanının ikincil ve edilgen alanlar olarak temsil edilmesine yol açmaktadır. Ayrıca demiryolları ve deniz ulaşım hatlarının haritaya dahil edilmesi, misyonerlik faaliyetlerinin yalnızca dini değil, aynı zamanda lojistik, ekonomik ve kültürel bir nüfuz stratejisinin parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle söz konusu harita, Anadolu'nun Amerikan Protestan misyoner bakışında müdahale edilebilir planlanabilir ve dönüştürülebilir bir misyon sahası olarak kurgulandığını gösteren güçlü bir görsel belgedir. Dolayısıyla bu harita Anadolu'ya yönelik Hristiyanlaştırmayı net bir şekilde görselleştirmektedir.

Anadolu'nun harita üzerinden nasıl temsil edildiği ve mekânın hangi temsil pratikleriyle Hristiyanlaştırıldığına dair birkaç örnek vermek yerinde olacaktır:

Harput ve Çevresi (Elâzığ)

Harput ve çevresi, 19.yüzyılın ortalarında Amerikan Board tarafından oluşturulan misyon bölgelerinin en fazla yatırım yapıldığı bölgelerden biridir. Bundan dolayı Harput ve yakın çevresinin, misyoner kartografyasındaki yeri dikkat çekicidir. Örneğin, 1903 tarihli “Map of Eastern Turkey in Asia” haritasında Harput, Anadolu coğrafyasının sıradan bir şehri olarak değil, etrafında ABCFM'ye bağlı pek çok eğitim kurumu, hastane ve kilise gibi kurumların yoğun olarak bulunmasından dolayı, burası haritalarda “Hristiyan misyon merkezi” olarak sunulmuştur. Bölgede yaşayan yerli halkın büyük çoğunluğunun gayrimüslim tebaadan oluşması ve özellikle Ermenilerin bölgedeki nüfusunun yoğunluğu, bu işaretlemeye oldukça etkili olmuştur. Ancak bölgede yaşayan diğer etnik ve dini çeşitlilikler -özellikle Müslim halk- dışlanarak, bölge Protestan kimliği üzerinden yeniden kodlanmıştır.(ABCFM, 1903)

Van Gölü Havzası ve Bitlis Bölgesi

Van ve çevresi, Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölge olmasından dolayı Protestan misyonerler özellikle bu coğrafyada yoğun bir şekilde faaliyet yürütmüşlerdir. Van Gölü ve civarı, haritalarda coğrafi olarak “medeniyetin uzağında” olan bir bölge olarak vurgulanırken, misyoner kurumlarının varlığı sayesinde “aydınlanma”ya erişmiş bir yer olarak kurgulanmıştır. Van'da bulunan misyoner kolejleri ve matbaa faaliyetleri, harita üzerinde görünür sembollerle öne çıkarılmıştır.(Hamlin, 2012, s. 54) Bu temsil, mekana kültürel bir anlam nakşedildiğini ve coğrafyanın ötesine geçen ideolojik bir “fetih” anlamı taşıdığını göstermektedir.

Kayseri ve Sivas: İç Anadolu'nun Hristiyanlaştırılması

Coğrafi konum ve demografik olarak Kayseri ve Sivas bölgesi uzun yıllar Ermeni toplumuna ev sahipliği yapmıştır. Bu cihetle Amerikan misyonerlerinin de en önemli misyon merkezlerinden birini teşkil etmektedir. Bu vilayetler, misyoner kartografyasında en az Elâzığ ve civarı kadar önemli bir yer tutmaktadır. Bölgede bulunan misyoner kurumları haritada belirgin bir şekilde sembolize edilmiştir. Örneğin, 1890'lı yıllarda eğitim amaçlı üretilen bazı misyoner haritalarında Kayseri, bir “merkez okul” olarak işaretlenirken, civardaki köylerde bulunan Protestan okulları da görünür bir şekilde resmedilerek bu merkeze bağlanmıştır. (Barton, 1908, ss. 211-215) Dolayısıyla bu haritalar, mekânsal bir eğitim ağının göstergesi olarak okunabilir. Misyoner kurumlarının oluşturduğu ağ, yerli halkın dini ve kültürel yapısını Protestanlaştırma çabasının görsel temsiline dönüşür.

Dil, Harita Sembolleri ve Hristiyanlaştırma

Misyoner haritalarında kullanılan dil ve sembollerin her biri özel anlamlar içermektedir. Bu semboller ve işaretlemeler mekânın Hristiyanlaştırılmasına hizmet etmektedir. Ermenice ya da Osmanlı Türkçesi dilinin yer aldığı haritalar, misyonerler tarafından İngilizce transliterasyonu ile değiştirilmektedir. Örneğin, Elâzığ (Harput), misyoner dilinde Harpoot şeklinde, Van, Van City şeklinde değiştirilerek haritalardaki yerini almıştır. Bu durum, yer adlarının Protestan algısı içinde yeniden kodlanır ve bölge Batı tarzı bir algılayış biçimi ile yeniden inşa edilir. Ayrıca bölgede bulunan misyoner kurumları -kiliseler, hastaneler, okullar- kurumların işleyiş mekanizmasına uygun görseller -çan, kitap, haç gibi ikonlar- ile sadece fiziki birimlerin değil, aynı zamanda Batılı değerler sisteminin Anadolu'ya taşındığını simgelemektedir.(Ellington, 2012, ss. 219-225)

Boş Mekân Kurgusu ve Oryantalist Temsil

Misyoner kartografyasında dikkat çeken en önemli hususlardan bir tanesi de Osmanlı taşrasının “boş”, “vahşi” veya “medeniyetsiz” olarak kurgulanmasıdır. Bu söylem, Edward Said’in Oryantalizm teorisinde ifade ettiği “Doğu’nun yetersizliği” düşüncesine paralel biçimde işler.(Said, 2014, ss. 111-118) Çeşitli söylem pratikleriyle şekillenen bu haritalar, sanki misyonerler gelmeden önce bu coğrafyada eğitim, sağlık, Püriten ahlak veya Hristiyanlık adına hiçbir şey yokmuş izlenimi verir. Bu da Anadolu’nun gerek fiziki gerekse kültürel olarak “fethedilmesi” ve “dönüştürülmesi” gerektiği düşüncesini pekiştirir.

Sonuç olarak, Amerikan Protestan misyoner haritalarının Anadolu coğrafyasına yönelik geliştirilen temsil mekanizmaları, sadece yer adları veya kurumları göstermekten ibaret değildir. Bu haritalar, mekânın dinsel ve kültürel anlamda yeniden inşa edildiği, ideolojik olarak şekillendirildiği ve Batılı normlara göre tasarlandığı bir anlatı alanı sunar. Ayrıca Anadolu topraklarının Protestan misyon çerçevesinde yeniden inşa edilmesi sürecinde görsel propaganda işlevi görmüştür. Mekâna atfedilen bu yeni anlamlar, Amerikan kamuoyunu olduğu gibi yerli halkın da zihin dünyasına yönelik ideolojik mesajlar içermiştir. Harita üzerinden yürütülen bu sembolik fetih, Osmanlı Devleti’nin çok dinli, çok kültürlü, çok dilli yapısını görünmez kılarak Batı merkezli tekil bir anlatı inşa etmiştir. Dolayısıyla Anadolu’nun harita üzerindeki temsili, misyoner bakış açısının coğrafi düzlemdeki yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Haritalar Üzerinden İnşa Edilen Kültürel Kodlar ve Politik İdeoloji

Amerikan Protestan misyoner haritaları, tarih boyunca misyonerlik faaliyetlerinin yönlendirilmesinden eğitim ve kimlik alanlarına, dini misyondan kültürel izdüşümlere kadar geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Bu haritaların tasarımı ve temsil ettikleri ideoloji, renk kullanımından dil ve sembollere kadar pek çok görsel ve kültürel temsil pratikleri üzerinde kendini göstermiştir. Ayrıca bu haritaların toplumsal ve siyasal etkileri çeşitli saikler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bunlar, gerek sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetleri arasındaki ilişki açısından gerekse etnografik ve kültürel yansımalarla net bir şekilde görülmektedir.

Anadolu’ya yönelik üretilen misyoner haritaları, çeşitli coğrafi bilgilerin veya misyon faaliyetlerinin istatistiksel verilerinin aktarımı ile sınırlı değildir. Söz konusu haritalar aynı zamanda bir dünya görüşünün, ideolojik ve kültürel ön kabullerin yansıması olarak işlev görür. J.B. Harley’in ifade ettiği gibi, nesnel bilgi araçları olarak da işlev gören haritalar, belirli iktidar ilişkilerini yansıtan ve yeniden üreten kültürel ürünlerdir. (Harley, 1989, s. 6) Dolayısıyla Amerikan misyoner haritaları Protestan merkezli bir epistemolojinin taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir.

Misyoner haritaları, Anadolu’yu kartografik bir zemine oturturken şüphesiz ideolojik düşünce ve inançları neticesinde gelişen Batılı “medenileştirme misyonu” söylemini bu mekânsal düzlemde görünür kılmışlardır. Bu mekân ve söylem arasındaki ilişki, Edward Said’in oryantalizm kuramı çerçevesinde şekillenmiştir. Oryantalizm teorisinin Doğu’yu “geri kalmış”, “dönüştürülmesi gereken yerler”, “eğitim seviyesi düşük”, genellikle “kaotik” gibi özcü, indirgemeci ve üstten bir bakış açısı ile tasvir edilen misyon sahaları olarak kodlanmıştır. Dolayısıyla Anadolu coğrafyasının özellikle doğu bölgeleri bu perspektife göre “unreached” yani Hristiyanlaşmamış alanlar olarak işaretlenerek bir nevi spiritüel boşluk olarak haritalara yansıtılmıştır. Doğu, Batı’nın sürekli müdahalesine muhtaç, “öteki” olarak konumlandırılmıştır. Bu tür söylem üretimi ile yapılan mekânsal temsiller, aynı zamanda misyonerlerin bu bölgelerde kutsal bir görev bilinci ile hareket etmeleri gerektiği inancını da pekiştirmiştir.(Rodman, 2008, ss. 370-372)

1898 tarihli bir Amerikan Board haritasına baktığımız zaman, Sivas, Antep ve Harput gibi şehirlerin çevresinde oluşturulan misyoner ağları, sadece faaliyet alanlarını belirtmekle kalmaz aynı zamanda Batı’nın medeniyet misyonunun Anadolu’ya doğru yayılımını da görselleştirmektedir.(Amerikan Board of Commisisoners for Foreign Missions, 1898) Bu tür haritalar medenileştirme söylemini görselleştirirken Amerikan kurumlarının bulunduğu bölgeleri, gösterilme biçimi ve sembolize şekilleri ile diğer bölgelerden ayırtmaktadır. Ayrıca bu haritalarda Osmanlı merkezi otoritesine dair hiçbir sembol bulunmamaktadır. (Bayram & Önal, 2024, s. 275) Böylece meşru devletin görünürlüğü ve otoritesi harita üzerinden silinirken, misyoner kurumları yeni bir düzen ve otoriteyi sağlayıcı şeklinde kurgulanmaktadır.

Kartografyanın kültürel bir kodlama aracı olarak işlev gördüğü misyoner haritaları, mekânın ideolojik kurgusunu yansıtan görsel anlatılardır. Bu haritalar aynı zamanda “saf veri nesneleri” değil, belirli iktidar biçimlerini temsil eden metinlerdir.(Wood, 1992, ss. 35-39) Brian Harley’in ifadesiyle harita, bir söylem biçimi olarak, onu üreten iktidarın izlerini taşır.(Harley, 1989, s. 3) Bu bağlamda misyoner haritalarında etnik ve dini grupların “Kürtler”, “Ermeniler” ya da “Müslümanlar” şeklinde bir ayrıştırmaya tabi tutulması, sadece demografik bir bilgilendirme amaçlı olarak değil aynı zamanda misyonerlerin hangi grupları öncelikli olarak hedef gördüğünü de ima etmektedir.(Sharkey, 2008b, ss. 90-92) Özellikle Doğu Anadolu’da Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı alanların daha ayrıntılı olarak gösterilmesi, Protestan misyonerlerin bu etnik nüfus üzerindeki çalışmasının stratejik boyutunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla haritada yer alan mekanların seçimi, adlandırılması ve sembolleştirilmesi süreci hem coğrafi bir sınıflandırma hem de kültürel bir norm inşası olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

1890-1910 yılları arasında Amerikan Protestan misyonerlerinin Osmanlı topraklarında yürüttüğü faaliyetlerin haritalar üzerinden incelenerek, mekânın fiziksel bir yer olmadığı, mekân ile ideolojik düşünce arasında yakın ilişki olduğu anlaşılmıştır. Misyoner haritaları, Anadolu’yu kartografik bir zemine yerleştirirken Batı’nın gözüyle Doğu’ya dair bir mekân algısı yaratmış ve bu çerçevede Doğu yeniden bir tasnife tabi tutulmuş, dönüştürülmüş ve inşa edilmiştir. Böylece kartografik pratiklerle mekâna dair bir temsil siyaseti üretilmiştir. Çeşitli saikler üzerinden mekâna atfedilen temsil pratikleri, sadece mekâna özgü bilgi vermek iddiasında olmamıştır. Aynı zamanda belirli inançların, ideolojilerin ve değerlerin mekâna kazınmasını amaçlamıştır. Bir nevi kurgulanan mekân ile mekânın kendisinin özdeşleşmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada kullanılan kuramsal çerçeveler, mekâna atfedilen temsil süreçlerini çok boyutlu dinamikler üzerinden değerlendirilmeyi mümkün kılmıştır. J.B. Harley ile Denis Wood’un eleştirel kartografya yaklaşımları, haritaların nötr teknik belgeler değil; seçici, kurgulayıcı ve iktidar üreten görsel metinler olduğunu ortaya koymuştur. Haritalarda sadece gösterdikleri değil, gizledikleriyle de ideolojik pozisyon aldıkları anlaşılmıştır. Bu bağlamda Anadolu coğrafyası misyoner haritalarında tasvir edilirken, sadece Protestan toplulukların bulunduğu bölgeler ve kurumların belirgin bir şekilde vurgulanması, Osmanlı Devleti’nin kozmopolit yapısının dışlanmasıyla sonuçlanmış; böylece mekân, Protestan değerler etrafında yeniden anlamlandırılmıştır.

Edward Said’in oryantalizm teorisi, Doğu-Batı karşıtlığının misyoner haritalarına nasıl yansıdığını ve Batı’nın Doğu’ya yönelik “uygarlaştırma misyonu”nun haritalar üzerinden nasıl somutlaştığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda “unoccupied fields” ve “unchurhed areas” şeklindeki indirgemeci tanımlamalarla haritalarda görünür kılınan bu temsil mekanizması, Doğu’yu bilgisiz, eğitimsiz, medeniyetten yoksun ve kurtarılması gereken bir yer olarak tasvir etmiştir. Mekâna dair üretilen bu tür söylemsel ifadeler, sadece dini bir yayılım olarak değil, epistemolojik bir müdahale olarak da değerlendirilmelidir.

Bilgi-iktidar-söylem arasındaki ilişkiyi en iyi şekilde irdeleyen Michel Foucault, haritaların sadece mekân odaklı bilgiyi değil, aynı zamanda mekâna dair “konumlu bilgi”yi de ürettiğini savunmaktadır. Haritalar üzerine resmedilen semboller, sınırlar ve isimlendirmeler, görsel tercihleri ifade ederken; söylemin bir parçası olarak belirli iktidar ilişkilerini de meşrulaştırmaya yarayan araçlardır. Misyoner haritalarındaki “aydınlık-karanlık”, “ulaşılabilir-ulaşılmamış” gibi karşıtlıklar, mekânı söylemsel olarak bölmekte ve Batı’nın sahip olduğu bilgi gücünü, mekânsal bir tahakküm aracına dönüştürmektedir.

Joseph Nye’nin “yumuşak güç” kuramı ise bu haritaların sadece yerli halka değil, Amerikan kamuoyuna yönelik de stratejik olarak üretildiğini göstermiştir. Misyoner haritaları, Protestan kurumlarının başarısını, “medeniyet taşıyıcılığı” misyonunu ve kültürel nüfuzu görselleştirmek amacıyla Amerikan kamuoyuna sunulmuş; böylece hem yardım seferberliği sağlanmış hem de dış politikanın kültürel gerekçeleri inşa edilmiştir. Bu çerçevede haritalar, dini bir faaliyetin değil; aynı zamanda kültürel, diplomatik ve politik bir nüfuz aracının görsel metnine dönüşmüştür.

Özetle bu çalışma, Amerikan Protestan misyonerlerinin Anadolu'daki faaliyetlerini yalnızca saha gerçekliğiyle değil, haritalar aracılığıyla üretilen temsil sistemleriyle birlikte analiz etmiştir. Haritalar, bu temsil sisteminin hem ürünü hem de taşıyıcısı olarak işlev görmüş; Anadolu'yu mekânsal, kültürel ve politik olarak yeniden inşa etmiştir. Bu inşa süreci, yalnızca dönemin misyon faaliyetlerine değil, aynı zamanda Batı'nın modern mekân tasavvuruna, temsil politikalarına ve epistemolojik üstünlük iddiasına dair önemli veriler sunmaktadır. Misyoner haritaları, bu yönüyle, Protestan ideolojisinin mekanla kurduğu ilişkiyi ve mekânı nasıl dönüştürdüğünü anlamak açısından yalnızca tarihsel değil, söylemsel ve politik bir okumanın da kapısını aralamaktadır.

Kaynakça

- ABCFM. (1903). *Map of Eastern Turkey in Asia*. American Board of Commissioners for Foreign Missions.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1890). *Map of mission stations in Turkey*. Boston, MA: Author.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1895). *Missionary Herald*. ABCFM.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1895). *Annual report* (pp. 112–114). Author.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1898). *Missionary map of Turkey and the Levant*. Author.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1903). *The Missionary Herald* (Vol. 103). Author.
- Amasyalı, E. (2022). Protestant missionary education and the diffusion of women's education in Ottoman Turkey: A historical GIS analysis. *Social Science History*, 46(1), 173–222. <https://doi.org/10.1017/ssh.2021.39>
- Barton, J. L. (1908). *Daybreak in Turkey*. Pilgrim Press.
- Bayrakçı Gün, E. (2019). *Klasik jeopolitik perspektifinden ABD'nin Irak müdahaleleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü.
- Bayram, Ö. F., & Önal, F. (2024). Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir model: Protestan misyoner kolejlere yerleşke kültürü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(90), 269–296. <https://doi.org/10.29228/JASSS.54879>
- Berggren, J. L., Harley, J. B., Woodward, D., & Schwartzberg, J. E. (1994). Cartography in the traditional Islamic and South Asian societies. In J. B. Harley & D. Woodward (Eds.), *The history of cartography* (Vol. 2, Book 1, p. 1286). University of Chicago Press.
- Bieze, M. (2015). Mapping empire: American missionary cartography and the Ottoman East. *Review of Middle East Studies*, 49(2), 210–225.
- Brotton, J. (2014). *A history of the world in 12 maps*. Penguin Books.
- De Korte, H., & Onnekink, D. (2020). Maps matter: The 10/40 window and missionary geography. *Exchange*, 49(2), 110–144. <https://doi.org/10.1163/1572543X-12341558>
- Egmond, M. van. (2023). Maps with a message: Charting, interpreting, and disseminating knowledge about missionary cartography (ca. 1850–1950). *ICA Commission Conference on Digital Approaches to Cartographic Heritage*, 18(2), 46–61.
- Ellington, B. R. (2012). Mapping missions: Protestant cartographies of the Ottoman Empire, 1830–1914. *Journal of Historical Geography*, 38, 219–229.
- Foucault, M. (1981). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). Vintage.
- Giggie, J. M. (2008). *After redemption: Jim Crow and the transformation of African American religion in the Delta, 1875–1915*. Oxford University Press.
- Hall, S. (2020). The work of representation. In T. Prentki & N. Abraham (Eds.), *The applied theatre reader* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429355363-15>
- Hamlin, C. (2012). *Among the Turks*. Ulan Press.
- Harley, J. B. (1989). Deconstructing the map. *Cartographica*, 26(2), 1–20.

- Harley, J. B., & Andrews, J. H. (2002). *The new nature of maps: Essays in the history of cartography* (P. Laxton, Ed.). Johns Hopkins University Press.
- İhsanoğlu, E. (1997). *Osmanlı bilimi araştırmaları* (Cilt 2). IRCICA.
- Karamustafa, A. T. (2014). *Osmanlı kartografyası ve dünya tasavvuru*. Kitap Yayınevi.
- Kozlu, H. H. (2020). The Protestant buildings in Turkey/Kayseri central mission station in the 19th century: Within the scope of American Board's missionary movement. In *Academic studies in architectural sciences*. Livre De Lyon.
- Makdisi, U. (2008). *Artillery of heaven: American missionaries and the failed conversion of the Middle East*. Cornell University Press.
- Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. <https://doi.org/10.2307/1148580>
- Nye, J. S. (2009). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Reeves-Ellington, B. (2013). *Domestic frontiers: Gender, reform, and American interventions in the Ottoman Balkans and the Near East*. University of Massachusetts Press.
- Robert, D. L. (1998). American women in mission: A social history of their thought and practice. *The American Historical Review*, 67(1), 187–189. <https://doi.org/10.2307/2650689>
- Rodman, S. (2008). Mapping the mission: Protestant cartography and the construction of the mission field. *Journal of American Religious History*, 23(1), 45–47.
- Said, E. W. (2014). *Orientalism*. Vintage Books.
- Sharkey, H. J. (2008). *American evangelicals in Egypt: Missionary encounters in an age of empire*. Princeton University Press.
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye'de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlama yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- The Missionary Herald. (1903). *The Missionary Herald* (May 1903). American Board of Commissioners for Foreign Missions.
- Wandel, T. (2009). The power of discourse: Michel Foucault and critical theory. *Cultural Values*, 5(3), 368–382.
- Wetherell, M., Taylor, S., & Yates, S. J. (2001). *Discourse theory and practice: A reader*. SAGE.
- Wood, D. (1992). *The power of maps*. Guilford Press.

Extended Abstract

Purpose

This study examines whether the Anatolia maps published by the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) between 1890 and 1910 were neutral conveyors of information or, rather, ideological instruments of representation that constituted and normalized the mission field. In other words, do these maps merely depict space, or do they also construct it? How do the projection, scale, color/symbol codes, and marginal notes employed in ABCFM maps establish distinctions such as “occupied/unoccupied” and “station/out-station,” and what rhetorical effects do they produce? In what ways do these visual choices render the multiethnic and multireligious Ottoman geography visible, and in what ways do they blur or reclassify it? Through media such as *The Missionary Herald* and annual reports, into what communication circuits do the maps enter, and how do they generate a soft-power function in mobilizing donations, personnel, and public opinion? How do frame, language, and emphasis shift across the 1890, 1898, and 1903 editions, and how do these shifts respond to crises in the field and to institutional priorities? To what extent do the maps align with or conflict with Ottoman administrative/geographical classifications, and how does the category of the “mission field” produce a political/moral geography?

Methodology

This study adopts an interpretivist research design based on qualitative, comparative document analysis and combines critical cartography with discourse analysis. The aim is to read the ABCFM’s 1890, 1898, and 1903 Anatolia/Turkey in Asia maps not merely as descriptive visuals, but as persuasive instruments that constitute and legitimize the mission field. Accordingly, the maps are evaluated alongside paratexts such as *The Missionary Herald* (1903–1905) and the Annual Report for 1895 (pp. 112–114), within the context of institutional production and circulation.

The dataset consists of three core map editions (1890, 1898, 1903) and the accompanying annual reports and magazine texts; as secondary literature it draws on critical cartography (Harley; Wood), theories of representation and discourse (Hall; Wetherell et al.), and soft power (Nye). Documents selected through purposive sampling share common features: an explicit legend and symbology, the presence of insets/scale/statistics, and traceable linkages to paratexts in circulation. The maps were examined using high-resolution copies; legend, scale bar, inset, and toponymy fields were annotated as separate layers; passages in reports and magazines referencing the maps, together with institutional statistical tables, were converted into structured data.

The analysis proceeded in three steps. First, a descriptive inventory cataloged each map’s symbols, color/mark codes, projection, and marginal statistics. Second, a critical visual reading—guided by Harley’s notions of selectivity and “silences”—identified choices such as the disproportionate magnification of Protestant centers, the attenuation of the multiethnic/multireligious fabric, and the relegation of Ottoman administrative geography. Third, discourse analysis coded moralizing labels in legends and marginalia—such as “unoccupied/unevangelized field,” “station/out-station,” “open/enter,” and “darkness/light”—and cross-referenced these codes with narratives in *The Missionary Herald* and the Annual Report through semantic alignment. Inter-edition comparison (1890 → 1898 → 1903) related shifts in framing and emphasis (the presentation of the eastern provinces, urgency rhetoric following crises, divergences in inset usage) to narrative transformations over time. In addition, the modes through which the maps circulated—via the magazine, fundraising campaigns, women’s auxiliaries, and colleges—were analyzed from a soft-power perspective in relation to persuasion and resource mobilization.

Validity and reliability were ensured through triangulation (map–report–magazine matching), an audit trail (systematic logging of coding decisions and sample screenshots), and reflexive notes. Toponymic variants (Ottoman province/district names and local/transcription forms) were standardized in a concordance table to minimize interpretive errors. Limitations include the impact of print/edition quality differences on the reading of visual detail, the ABCFM focus that constrains comparisons with other missionary traditions, and the need to trace effects on U.S. public opinion indirectly due to insufficient quantitative circulation data.

All visual materials were processed in accordance with copyright/usage conditions; apart from legibility adjustments, no manipulations were made, and citation details retain original labels and dates.

Findings

The holistic analysis of the dataset shows that the ABCFM's 1890, 1898, and 1903 Anatolia/Turkey in Asia maps are not mere instruments for depicting space; rather, they serve as carriers of a representational regime that constitutes and legitimizes the "mission field." The maps' symbology choices (distinct icons for station/out-station, school, hospital, and at times enlarged symbol sizes) visually amplify Protestant centers while pushing the multiethnic and multireligious local fabric into the background. When this selectivity is combined with systematically deployed labels in the legend and marginalia—such as "unoccupied/unevangelized field"—areas without a Protestant presence are effectively re-named as "voids." Thus, many places dense in population and institutionally rich are reframed, from the missionary vantage point, as targets that "ought to be opened." The use of insets (Istanbul, Izmir, the Levant) highlights access nodes and re-stitches dispersed inland institutions into an imagined network; the simplification of border zones presents the field as a coherent, intervention-ready geography. Further facets of the same representational logic include using color not to convey administrative/confessional diversity but to distinguish mission areas; standardizing toponyms through a Boston-centered Anglicization; and relegating Ottoman province/district boundaries to a faint background.

The numerical statements accompanying tables on personnel, schools, students, communion, etc., in the map margins buttress a narrative of "progress" with an impression of statistical exactitude; this "reality effect" enhances the map's persuasive power. A close reading alongside *The Missionary Herald* and the annual reports shows that the visual labels echo through the magazine's prose, and that fundraising appeals lean precisely on this "empty area/priority field" language. In this way, the maps cease to be mere planning tools and become propaganda objects that generate sympathy and resource mobilization in the public sphere; they establish "adoptable target points" across women's auxiliaries, college networks, and local congregations. This persuasion economy, in the mode described by the soft-power literature, transforms a distant geography into a zone of moral responsibility and shapes preferences accordingly.

Edition-to-edition comparison reveals both temporal continuity and shifts in representation. The 1890 map foregrounds a sense of network "expansion" with a framing that privileges mission zonation over administrative boundaries. In the 1898 map, following the crises of 1894–96, an "urgency" rhetoric surrounding the eastern provinces intensifies; insets re-center an image of resilience and recovery around key hubs. The 1903 edition, in turn, links eastern routes along corridors, making the sense of movement/logistics more pronounced. Read together, the three maps indicate that, despite fragilities in the field, the institutional narrative preserves a storyline of "measured progress," and the visual strategy is fine-tuned to sustain that storyline.

All these findings also clarify how the maps relate to Ottoman administrative geography and local church networks: administrative boundaries are often left as background lines, while the institutional traces of established Armenian, Greek, Syriac, and other communities appear only insofar as they intersect with Protestant institutions. This smooths out Ottoman and local realities to present a "legible" mission geography to the U.S. public; simultaneously, it fuels humanitarian/reform appeals and reproduces a paternalistic language of deliverance. In sum, through selective visualization, moralizing labels, and a numerical "reality effect," the maps construct a moral geography that sutures spatial representation to policy-making and public diplomacy playing a determinative role both in setting intra-institutional priorities and in mobilizing external publics.

Limitations

This study confines its scope to ABCFM maps produced between 1890 and 1910 and their associated paratexts; other missionary traditions and Ottoman official cartography fall outside the remit. Discontinuities across editions and the print/scan quality of available copies may complicate the interpretation of symbology and color. Because production metadata (print run, distribution) and reception data are limited, assessments of public impact remain at an inferential level. Systematic side-by-side readings with comparative visual materials (Ottoman/community maps) could not be conducted. The interpretivist approach entails a risk of researcher subjectivity; this risk has been mitigated through triangulation and cross-edition comparison.

Implication

This study reads missionary maps as a “representational regime” and contributes to the literature on critical cartography and discourse by advancing the concept of the moralization of space and demonstrating how the map–text–statistics ensemble generates a “reality effect.” In practice, it shows that the maps were designed and used not only as field tools but also as communication objects that mobilize public opinion; accordingly, it proposes that historical/contemporary NGOs, humanitarian organizations, and public-diplomacy actors develop checklists for the ethical and transparent design of visual codes (legend, color, iconography, insets, statistics). Socially, it reminds us that normativizing distant geographies through labels such as “empty/dark” can produce paternalistic outcomes. For researchers, it recommends: (i) comparative studies with institutions beyond the ABCFM and with Ottoman/local community maps; (ii) impact analyses that trace reception/data footprints (print runs, donation flows); and (iii) longitudinal research that follows the toponymy–politics relationship across map series. For practitioners, it recommends standardizing bias checks, contextual notes, and data-source disclosures for all visual materials.

Originality and Value

This study conceptualizes missionary cartography in the Ottoman context not merely as a field tool but as a persuasive regime of representation, by reading the ABCFM’s 1890–1898–1903 maps through cross-edition comparison and in tandem with the map–text–statistics triad. Its theoretical contribution is to bring critical cartography and the soft power/public diplomacy literature into a single analytical frame and to demonstrate, with concrete examples, the mechanisms by which maps produce a “moral geography” and a “reality effect.” Its empirical originality lies in tracing how labels such as “unoccupied/unevangelized” rename space and how finely tuned shifts in visual language after the 1894–96 crises can be followed across the series. The methodological value is a reproducible coding scheme—developed for symbology, insets, toponymy, and statistics—together with triple verification, which can be applied to similar historical visual materials. Its practical value is to offer NGOs/humanitarian/public-diplomacy actors a usable assessment framework for map design focused on ethical transparency and bias checks.